

Світлана ШТУКА

заступниця директорки Тернопільського
обласного комунального територіального
відділення МАН України

РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ЙОСИФА СЛІПОГО ЯК МАЙБУТНЬОГО ОЧІЛЬНИКА ГКЦ

Росія розв'язала проти України імперіалістичну, загарбницьку війну, спрямовану не лише на захоплення території, а й на знищення української державності, нашої національної ідентичності, геноцид Українського народу.

У непрості часи особливо важливо зберігати пам'ять про моральні й духовні цінності, а також звертати увагу на постаті, які виконують просвітницьку місію для людства. До таких провідників української духовності належать Андрей Шептицький та Йосиф Сліпий. Дві постаті, діяльність та формування ідей яких неможливо розглянути поза складними політичним і богословським контекстом кінця ХІХ ст. – і викликів ХХ ст.

Новизна нашого дослідження полягає у вивченні ролі та впливу митрополита А. Шептицького на формування особистості патріарха Й. Сліпого. Вивченню життєвого шляху блаженнішого Йосифа Сліпого присвячено роботи: Е. Бистрицької, М. Бармака, Б. Боцюрківа, П. Глібчука, І. Дацько, В. Ленцика, В. Сергійчука, Т. Бублика, І. Марків.

У становленні Й. Сліпого як верховного архієпископа велику роль відіграв митрополит А. Шептицький, з яким він познайомився ще у юнацькі роки. Спілкування з владикою сильно вплинуло на подальші орієнтири в житті патріарха [5]. А. Шептицький пройшов нелегкий шлях, але який був сповнений любов'ю, мудрістю, щедрістю, великою працею. Ці чесноти він потребував від всіх, а найбільше від свого найближчого оточення, до якого згодом буде входити майбутній очільник ГКЦ Й. Сліпий.

Важливу роль у формуванні зрілої особистості відіграють ті зерна мудрості, які, потрапивши на сприятливий ґрунт юнацької свідомості, згодом проростають і дають багаті плоди. У цьому аспекті не можна не згадати окремі моменти з дитинства Й. Сліпого, що стали визначальними для формування його світогляду. У десятирічному віці (1902 р.) він проживав у с. Заздрість на Тернопільщині. Його батько, заможний господар і авторитетна особа у громаді, був провідним членом церковної спільноти [5].

Змалечку Й. Сліпий ходив до церкви, слухав науки релігії: «Я спершу приходив з матір'ю до церкви, а пізніше і сам, і дуже мені подобалися два золоті ангели, які стояли по обох боках кивота. Десь на шостому році життя приступив я перший раз до святої сповіді. Велике враження зробив на мене

звичай, як священник накривав мені голову епітрахилем. Після другої сповіді, десять місяців – два, ми могли вже причащатися» [7, с. 74].

Вже в літньому віці Патріарх пригадував тих настоятелів, які служили в селі. Це були дуже старанні та побожні священники – Теодор Цегельський, парох Струсова і навколишніх сіл і о. Левицький, який часто приїжджав катехизувати дітей, сповідати хворих і вирішував різні церковні справи в селі. Коли священник Т. Левицький був переведений на іншу парафію, на його місце прийшов о. Платон Карпінський, за якого відбулася візитація митрополита А. Шептицького. Йосиф добре пам'ятав цей візит: «Приїзд Митрополита до Струсова зробив величезне враження на всіх, зокрема його висока, видніла понад усіма постать. Приїхало багато людей з сусідніх парохій. Пригадую, що він був убраний у фіолетову рясу, з половою на голові. Дівчата сипали квіти перед ним, поміж них була і моя сестричка Євгенія. Опісля о. Платон представив Митрополитові учнів, а нас було з кількадесят, і Митрополит почав питати катехизм. Він запитав мене «що то є общеніє святих, на яке я дав вдовольняючи відповідь» [8, с.14]. Й. Сліпого вважали за здібного учня, за доброго і побожного хлопця, раз місцевий священник вибрав його з кількома іншими хлопцями, щоб представити Митрополиту Андрею. Мабуть, в той момент ні один, ні другий не уявляли собі, що попереду в них довгі роки спільної праці, що діло, яке розпочав один, буде продовжувати другий.

У 1903 р. Й. Сліпий закінчив четвертий народний клас австрійського типу з високими оцінками. Згодом батько відвіз його до Тернополя, де він складав вступні іспити до гімназії, яку хлопець закінчив з відзнакою. Хлопець був активним учнем та брав участь у культурно-освітньому житті навчального закладу. Відомо, що під час свого візиту на Тернопільщину митрополит А. Шептицький завітав до гімназії, де побачив Йосифа серед учасників церковного хору цього навчального закладу. Юнак залишився в його пам'яті завдяки високому зросту та прекрасному голосу [5].

Закінчивши гімназію, Й. Сліпий роздумував над продовженням навчання. Він прагнув бути науковцем, займатися наукою та релігійне покликання теж хвилювало його. Хлопець обирав між сферою філософії та теології. Восени 1911 р. відбулися вступні іспити до Львівської духовної семінарії, на які прибуло понад сто кандидатів. Абитурієнти проходили співбесіду перед комісією, що складалася з викладачів семінарії під головуванням митрополита А. Шептицького. Успішно склавши іспити, Й. Сліпий був прийнятий до духовної семінарії [7, с. 106].

Згодом, завдяки рішенням митрополита А. Шептицького, юний семінарист отримав можливість продовжити навчання в університеті Інсбрука (Австрія), де його наукові прагнення знайшли більше підтримки. У цьому університеті

здобували освіту близько 250 студентів різних національностей. Українська громада була невеликою і налічувала лише 10 студентів. Уже з 1908 р. тут діяв «Гомелістичний кружок богословів Інсбрука», до якого приєднався і Сліпий. Він активно брав участь у засіданнях, виступаючи з доповідями. Окрім того, він пробував свої сили у написанні статей на філософсько-богословські теми, завдяки своєму природному хисту до цього. Зокрема, в серпні 1914 р. в журналі «Нива» вийшла його стаття «Прагматизм у філософії і теології».

У цей період розпочалася Перша світова війна. Йосиф, повернувшись на канікули до рідного с. Заздрість, не зміг повернутися в Інсбрук через окупацію цих земель російськими військами. Однак після певного часу він все ж вирушив назад до Інсбрука, щоб продовжити навчання, яке було перерване на рік, де успішно захистив докторську дисертацію на тему «Поняття про вічне життя у Євангелії святого Івана» [7, с. 112].

9 вересня 1914 р. російська окупаційна влада заарештували главу митрополита Андрея. Його ув'язнили й терміново під посиленою вартою жандармерії відправили у російське місто Суздаль [1, с. 95]. У вересні 1917 А. Шептицький повернувся до Львова і відразу включився у політичне життя краю. Сам же митрополит потрактував своє трирічне перебування на теренах сусідньої держави як нагоду для поширення ідей унії [1, с. 97]. 30 вересня 1917 року в лаврі отців-студитів в Уневі майбутній глава греко-католиків прийняв свячення від митрополита Андрея.

У 1920–1921 рр. Й. Сліпий навчався в Римі. У цей період він підготував другу наукову працю «Про принципи спірації в Пресвятій Трійці», за яку отримав докторський диплом та звання «magister agrigatus» у Григоріанському університеті. Паралельно із заняттями в цьому університеті відвідував лекції в домініканському університеті Анджелікум, а також приділяв увагу вивченню мистецтва. Рим, як значний культурний та історичний центр, надавав для цього всі необхідні можливості.

Й. Сліпий мав нагоду ознайомитися з пам'ятками класичної та християнської культури, прагнучи максимально використати час свого навчання. Окрім наукової діяльності, Й. Сліпий займався пасторальною роботою, листуючись із митрополитом А. Шептицьким і виконуючи його окремі доручення. Після захисту докторату у Григоріанському Університеті у кінці червня 1922 р. Й. Сліпий залишає Рим і їде до Львова. Дорогою додому прийняв участь в екуменічному з'їзді у Велеграді (6–9 серпня 1922 року). Про цей велеградський з'їзд отець Йосиф написав статтю і надрукував її у місячнику «Нива» за 1922 рік [7, с. 124].

Й. Сліпий став організатором Богословського наукового товариства (1922 р.), з 1926 р. був його незмінним головою. Написав для нього статут і згуртував

навколо себе науковців. Був засновником та редактором квартальника «Богословіє» з 1923 р. Під його керівництвом вийшло 29 томів «Богословія» та 45 наукових праць окремих видань. Однак справжньою науковою лабораторією, повинен був стати університет. Але польський уряд не спішив вирішувати це питання. Лише після укладання конкордату між Польщею і Апостольським престолом у 1925 році для ГКЦ виникли сприятливі умови для організації Богословської Академії у місті Львові. У повоєнні роки ректором семінарії був Тит Галущинський [5].

Й. Сліпий особливо добре усвідомлював важливість створення вищого навчального закладу, адже сам здобув хорошу освіту. Незабаром після того, як митрополит А. Шептицький доручив йому викладати догматику у Львівській духовній семінарії, Й. Сліпий був призначений ректором цього закладу. 28 лютого 1928 р. митрополит офіційно затвердив його на посаді ректора Академії. Отець із всією енергійністю взявся за налагодження навчального процесу. Щоб духовенство було високоосвічене, потрібно мати хороших викладачів, підручники [3, с. 48]. Тому ректор вимагав від кожного викладача написати свій підручник для навчання. Попри те, що такий крок підносив викладачів на вищий рівень, до якого мали тягнутися священники, також і змушував професора серйозно підходити до своїх обов'язків, змушував його вести науковий пошук і представляти результати своєї праці для широкого загалу. Урочисте відкриття Богословської Академії відбулася 6 жовтня 1929 р. Задум і фінансування належали митрополиту Андрееві, а реалізація – отцю Йосифові. Утримання семінарії на рік складало 360 тис. злотих. Один день утримання коштував 1 тис. (вартість 1 морга поля – примітка авторки) [6, с. 26]. Приділялася значна увага духовному життю семінаристів, їх науковому та культурному розвитку. Організовано «Читальню студентів богослов'ї імені Маркіяна Шашкевича», духовий оркестр, різні братства. Але всім цим великим колективом, в деякий час число кандидатів було близько 400, потрібно було керувати. Й. Сліпий, з його твердим і рішучим характером, який пам'ятають ті, хто безпосередньо мав змогу з ним спілкуватися, чи не найкраще підходив до цього. До викладання в Академії запрошувалося кращих знавців своєї дисципліни, як людей духовних, так і світських [3, с. 51].

За наукові заслуги і активність у розбудові культурно-національного і релігійного життя в 1930 р. його обрано дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка. Відбув низку наукових подорожей Західною Європою і до Святої Землі, брав активну участь в унійних конгресах у Велеграді, Празі й Пінську, організував з'їзд у Львові 1936 р.

Восени 1939 р. розпочалася перша радянська окупація Західної України і територія Галичини опинилася в епіцентрі бойових змагань між воюючими

сторонами. У вересні бойовими снарядами було зруйновано будівлі Духовної семінарії та сусідніх будівель. Знищено вогнем цінну бібліотеку. Через деякий час Богословська академія була закрита, студентів і викладачів розігнано [7, с. 149]. Так, духовне і педагогічне надбання за короткий період перетворилося у згарище та руїну. А праця трудівника, Сліпого, на педагогічній ниві враз обірвалася.

З початком окупації СРСР земель Західної України, розпочалися більшовицькі репресії щодо української інтелігенції. Одночасно пішов натиск на церкву й церковні установи «згори». Приміщення націоналізували, зайняли їх під свої помешкання або установи висиливши з них священників. Почалися арешти священників, вивезення їх та засуди на смерть [7, с. 151]. Уже в період першого перебування радянської влади на західноукраїнських землях ГКЦ зазнала переслідувань. У результаті арештів НКВС у в'язницях упродовж вересня 1939 – червня 1941 рр. загинуло 34 греко-католицьких священники, а 41 депортовано на Схід.

Досягнення декількох міжвоєнних десятиліть раптово опинилося перед перспективою повної руїни. Під загрозою була не тільки вільна християнська наука і її наукові вогнища, але й християнська віра. В цих умовах А. Шептицький вирішує рекомендувати Й. Сліпого своїм наступником. Маючи гіркий життєвий досвід, А. Шептицький розумів, що у цей непевний для України і Церкви час, йому потрібен наступник – сильна, вольова, освічена, авторитетна людина. Окрім того йому потрібний діяльний помічник, якого поважають і шанують як духовні, так і світські кола української громадськості. Вибір наступником Й. Сліпого був закономірним [6, с. 23].

У вересні 1939 р. Митрополит Андрей звернувся до Папи Пія XII з проханням затвердити ректора Львівської Богословської Академії отця Й. Сліпого на архієпископа. Коли згодом Святійший Отець поцікавився в А. Шептицького, чому він подав лише одну кандидатуру, то одержав таку відповідь: «Ліпшого кандидата від о. ректора Сліпого – нема» [2, с. 148]. З другої половини листопада поточного року Й. Сліпий перебрався з приміщення Богословської академії до митрополичих палат, заявивши при тому, що йому прикро покидати цей будинок, де провів довгі роки праці, але тепер життя тут для нього неможливе і обов'язок бути ближче до старенького митрополита кличе його переселитися до приміщень св. Юра» [6, с. 24].

25 листопада 1939 р. в Римі схвалено пропозицію А. Шептицького. Коли Митрополит одержав відповідь про затвердження Й. Сліпого в новому титулі, він дав прочитати того листа йому. Прочитавши з великою увагою, той почав спочатку відмовлятися, кажучи що це означає брати велику відповідальність за церкву в такі страшні часи. Після того Митрополит Андрей закликав до себе

тодішнього кафедрального священника Романа Лободина і доручив йому приготувати все необхідне до архиєрейських свячень, що мали відбутися в митрополичій каплиці [6, с. 25]. Висвячення провадив особисто Митрополит в присутності владик Микити Будки і Миколи Чернецького. Оскільки А. Шептицький тоді хворів, а в церкві було холодно, то посвячення відбулося в палаті Митрополита. Висвячення проводилося таємно і лише у 1942 р., офіційно повідомили про те, що Й. Сліпий є єпископом і наступником Митрополита А. Шептицького. З приводу цього Й. Сліпий, писав, що «Передо мною, наступником Сл. Б. Андрея і переємця його духовної спадщини, простелився довгий шлях відречення, несення хреста і свідчення...» [4].

Окрім цього, владика Й. Сліпий тоді мав перед собою ще одне завдання: оскільки 9 жовтня 1939 р. Митрополит Андрей призначив його екзархом для Східної України, то зрозуміло він цікавився релігійним життям за Збручем [82, с. 25]. Про становище церкви у цьому регіоні Й. Сліпий писав, що вона переживає не найкращі часи і вона має зачинені уста. У Києві діючими були два храми, на Байковому кладовищі і Подолі. Саме на цьому він наголошуватиме на архиєрейському соборі 1941 р. [6, с. 29]. Й. Сліпий намагався відвідувати парафії у різних куточках Західної України, щоб підтримати священнослужителів у складний час. У 1943 р. упродовж двох тижнів перебував на Лемківщині, де вивчав становище Греко-Католицької Церкви [6, с. 31].

У 1944 р. розпочався другий прихід радянських військ. За більшовицьким звичаєм уповноважений у справах релігії викликав до себе митрополита, та оскільки він не міг іти, то пішов Й. Сліпий. Більшовики знали докладно, що діялося у Львові під час гітлерівської окупації, бо залишали в місті багато своїх розвідників, від найвищих урядників до рядовиків. «Таким був, наприклад, ректор університету. Він ходив часто до Митрополита, давав різні ради і вияснення, а пізніше те все перекручував і на процесі виступав проти мене і проти Митрополита, обвиняючи нас про якийсь шпіонаж, не знаю, в чию користь. Митрополит навіть поручав його до губернатора, бо він не мав з чого утримуватися». Згодом уповноважений у справах релігії переговорив з Митрополитом Андреем і запропонував йому зачитати під час собору звернення.

У листі до кардинала Тісеранта (березнь 1944 р.) А. Шептицький висловлював побоювання в зв'язку з поверненням радянських окупантів. Здоров'я Митрополита погіршувалося. 1 листопада 1944 р. помер Митрополит А. Шептицький, і Йосиф Сліпий перебирає на себе всю відповідальність за розвиток ГКЦ [3, с. 54]. Насамперед, він розпорядився організувати

похоронний похід через місто з поворотом назад до св. Юра. Багато церковних владик відговорювали нового главу ГКЦ від задуму.

Переїнявши усі права Митрополита, Й. Сліпий продовжував справу А. Шептицького. З цього приводу, він писав, що «Натхненний благодаттю служив я своїй рідній Церкві на тих постах, які поручив мені глава і батько нашої церкви, слуга божий митрополит Андрей» [4].

Отже, життя кожному з нас посилає учителя. Саме таким учителем для Й. Сліпого і був А. Шептицький – прикладом нескореності у житті, незламності у вірі, відданого служіння своєму гнобленому народу.

Список використаних джерел

1. Берест І. Діяльність Андрея Шептицького в роки Першої світової. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2015. Вип. 2. Ч. 3. С. 93–98.
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька церква і Радянська держава (1939–1950). Львів: УКУ, 2005. 222 с.
3. Глібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терни випробувань до зірок небесної слави. Тернопіль, 2002. 131 с.
4. Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/duhovna-svitlytsa/rik-patriarha-josyfa/952-zapovit-patriarha.html>
5. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2004. 608 с.
5. Марків І. С. Роль Андрея Шептицького у духовному становленні Йосифа Сліпого URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48453/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7-139-142.pdf
6. Сергійчук В. Йосиф Сліпий в роки другої світової війни. *Пам'ять століть*. 2002. № 6. С. 20–38.
7. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча, вид. 3-тє, виправлене й доповнене. Львів-Рим: Видавництво УКУ 2017. 632 с. + 40 іл.
8. Хома І. Патріарх Йосиф. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. Львів: Видавництво «Дон Боско», 2009. 172 с.